

УДК 338.435

Ю. В. Масюк,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрний університет

А. В. Череп,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту, декан економічного факультету,
ДВНЗ Запорізький національний університет

А. А. Сєдих,

к. е. н., Дніпропетровський державний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБРАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЦІН ТА ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

Yu. Masyuk,

Ph.D., Prof. Assoc., Head of the Finance Dept., Dnipropetrovsk State Agrarian University

A. Tcherep,

Habilitation Doctor, Prof., Head of the Finance Dept., Dean of the Faculty of Economics, Zaporizhya National University

A. Syedykh,

Ph.D., Dnipropetrovsk State Agrarian University

CHOOSING MODEL FOR GOVERNMENT FARMERS' PRICE AND INCOME SUPPORT: THEORETICAL ASPECTS

Досліджено теоретичні аспекти державної підтримки цін та доходів у сільському господарстві. Показано, що світові та національні підходи до аграрної політики знаходяться у кризі.

The theoretical aspects of government price and income support in agriculture have been studied. The crisis in global and national agriculture policies development has been shown.

Ключові слова: підтримка цін та доходів, аграрна політика, ціновий паритет, COT, продуктивність, диспропорції у міжнародній торгівлі, розміщення ресурсів.

Key words: price and income support, agriculture policy, price parity, WTO, productivity, international trade distortions, resource allocation.

ВСТУП

Звертаючись до питання практики обрання оптимальної моделі державної підтримки аграрного сектора в Україні та за кордоном, на даний момент часу можна констатувати кризу таких пошуків та їх теоретичного підґрунтя. Вона знайшла свій прояв у неможливості розробити нові заходи впливу на сектор, спираючись на існуючі теоретичні здобутки, а також у неефективності та надзатратності звичних механізмів регулювання. Кризу спричинили ряд факторів, які буде докладно детально розібрано у даній статті. В різних країнах світу найгостріше проявили себе різні їх аспекти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Історично виникнення системи державних заходів з підтримки цін і доходів пов'язують із політикою президента США Ф.Д. Рузвельта та періодом "Великої депресії", хоча окремі заходи в різних країнах вживалися і раніше, що буде розібрано нижче. Першим заходом в США став закон

AAA (Agriculture Adjustment Act) від 1933 р. Його теоретичною базою стала концепція диспаритету цін, що описувалася фразою Ф.Д. Рузвельта: "Якщо фермер міг у 1914 р. відвезти на ринок бушель пшениці та купити собі сорочку, він повинен і сьогодні мати змогу, відвезши бушель пшениці на ринок, придбати сорочку". 1938 р. було прийнято наступний закон із регулювання сільського господарства, у подальшому склалася практика переглядати таким чином систему заходів підтримки та регулювання кожні 4—5 років.

Власне явище "ножиць цін", що отримало назву диспаритету, відмічалось неодноразово і раніше. Загальноприйнятим стало пояснювати його різницею між рівнем концентрації виробництва та капіталу у промисловості (I та III сфери АПК) та у сільському господарстві [7, 10]. Але на час появи закону AAA не було чіткого розуміння принципової різниці між двома наборами чинників зміни співвідношення цін на продукцію та послуги різних галузей АПК, а саме між кон'юнктурними та внутрішніми (виробничими) чинниками, що відобража-

ють несинхронність зміни продуктивності у різних галузях. За базу при розробці перших американських програм підтримки цін та доходів фермерів було прийнято співвідношення цін на засоби виробництва, що купувалися фермерами, та сільськогосподарську продукцію, середнє за 1910—1914 р. Але подальші зміни цього співвідношення відбувалися за поєднання дії, часто в протилежних напрямках, обох груп факторів. Так, під час Першої світової війни широке впровадження мобільних нафтових двигунів та тракторів замість коней та локомотивів сприяло зниженню питомих витрат на виробництво одиниці продукції у постійних цінах, але завдяки високій воєнно-інфляційній кон'юнктурі ціни на продукцію зростали, і доходи фермерів сягли рекордних значень. Водночас, незважаючи на більш інноваційно-інвестиційні можливості великих підприємств, значна кількість дрібних неефективних господарств отримала можливість залишитися у бізнесі. Але в 1920-ті р., по закінченню дії цих обставин, перевиробництво у поєднанні зі зниженням суспільно необхідних витрат призвели до затяжної аграрної кризи, що фактично згодом була поглиблена Великою депресією. При цьому передові господарства зі значним масштабом виробництва під час аграрної кризи 1920-тих р. залишалися рентабельними, але масово банкрутували дрібні. Річ у тім, що фермерський дохід за економічною сутністю є одночасно прибутком на авансований капітал та винагородою за трудовий внесок родини фермера, і зниження його обсягу у масштабах національної економіки зовсім не обов'язково свідчить про зниження рентабельності виробництва, якщо супроводжується зниженням кількості господарських одиниць — отримувачів доходу завдяки процесам концентрації виробництва: у такому випадку обсяг чистого доходу на одне господарство може не знижуватись, а дохід зростаючої кількості господарств формується як головним чином прибуток на капітал.

Отже, негативним був лише тимчасовий вплив кон'юнктурних та дещо більш тривалих — організаційних чинників, але ніяк не сам процес зміни співвідношення цін між галузями, що відображав технічну перебудову та концентрацію. Але з 1929 р. нове, значно глибше погіршення кон'юнктури, на цей раз загальноекономічне, поєднане із падінням сукупного попиту, деліверіджем і відтак — згортанням кредиту, за умов вже згаданого організаційно-маркетингового відставання фермерів від корпорацій, призвело до дійсного фінансового занепаду галузі, що лише поглиблювався у роки добрих врожаїв через перевиробництво. Частковість і тимчасовість, а не загальний характер, як стверджувалося, протиріч аграрної еко-

номіки і призвів до панування у колах економістів-аграрників концепції "диспаритету цін".

Повернення військово-інфляційної кон'юнктури під час Другої світової війни та деякий час після неї (внаслідок неврожаю 1946 р. в Європі) змінило співвідношення цін на користь фермерів, але вже з 1948 р. ситуація стала розвиватися по сценарію початку 1920-х р. Але технічне переоснащення сільського господарства США в 1940-ві р. та можливості решти секторів абсорбувати трудові ресурси ліквідованих дрібних господарств виявилися настільки значними, що швидкість наростання протиріч не стала критичною, водночас концепція "диспаритету цін" продовжувала визначати зміст законів з підтримки цін і доходів у сільському господарстві, хоча і набула більшої гнучкості [10, 11, 12].

Розгортання у повоєнні десятиліття у всьому світі "зеленої революції" та швидке зростання продуктивності праці та ефективності використання матеріальних ресурсів в усіх секторах, включаючи сільське господарство [8, 11, 12], наочно довело обмеженість даної концепції та її непридатність вирішити питання рентабельності всіх секторів АПК, окрім короткострокових періодів погіршення кон'юнктури, на яких не відбувається глибоких технологічних зрушень. Систематичне використання концепції призвело до постійного глибокого субсидювання сільського господарства і відтак — до ще більшого перевиробництва у країнах ОЕСР, до нераціонального розподілу та використання ресурсів [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Визнання цього факту приводить до необхідності розгляду другого аспекту кризи теоретико-методологічних підходів до розбудови системи підтримки доходів та цін сільськогосподарських виробників, а саме проблеми протиріч у сфері міжнародної торгівлі в цілому та торгівлі між розвиненими та менш розвиненими економіками зокрема.

Річ у тім, що субсидовані продукти, вироблені у розвинених країнах, витісняють із ринків менш розвинених економік місцеві продовольчі та сировинні товари, які за відсутності спотворень торгівлі були б більш конкурентоздатні. В результаті не повністю задіяні виробничі можливості країн із більш дешевою робочою силою, розвинені країни відволікають ресурси від галузей, де вони володіють більш суттєвою порівняльною перевагою у міжнародній торгівлі, капітал задіяний не у тому місті та не у той спосіб, що міг би принести найбільш швидке і гармонійне його зростання, а розрив у рівнях доходу між групами країн не змінюється.

Проблема спотворення міжнародної торгівлі та нераціонального розміщення ресурсів із при-

чини неповного використання всього спектру порівняльних переваг національних та регіональних економік не нова. Щодо дискусій з її вирішення у застосуванні до торгівлі сільськогосподарськими товарами, можна виділити дискусію щодо так званих "хлібних законів" у Великій Британії 40-х років XIX століття, за яких плаваюча шкала ставок імпортного мита дозволяла підтримувати стабільну ціну на зерно в Англії, вищу за рівноважну, в інтересах отримувачів земельної ренти. Таким чином, з одного боку, відволікалися ресурси на штучно конкурентне виробництво, з іншого, збільшувалася вартість робочої сили у інших галузях. Результатом дискусії стала відміна законів, і за декілька наступних десятиліть галузь зазнала докорінної перебудови: при незмінному обсязі виробництва питома вага тваринництва сягла 70%; у рослинництві урожайність та технічна оснащеність збільшилися, але обсяги виробництва зменшилися, поступившись більш дешевому російському та американському зерну. Водночас слід відзначити, що питання поглиблення участі у міжнародному поділі праці завжди нерозривно пов'язане із єдиним простором безпеки контрагентів. Тому аграрне субсидювання напередодні Другої світової та під час холодної війни було політично виправдане, але на сьогоднішній день його існування є ще одною ознакою кризи аграрної економічної думки.

Знизити тарифні бар'єри та спотворення конкуренції внаслідок субсидювання покликани заходи в рамках СОТ. Головною тенденцією останніх десятиліть стало перенесення основного навантаження з державної підтримки сільськогосподарства до так званих "зеленої" та "бурштинової скриньок" згідно вимог цієї організації, тобто підтримка виробничих можливостей та стимулювання попиту на продовольство, зокрема соціально незахищених верств населення. Але і тут виявилися обмеження, що свідчать про кризу державного регулювання галузі.

По-перше, світова фінансова криза гостро поставила питання про фінансові обсяги підтримки сільського господарства взагалі, що викликало суперечки між членами ЄС — фінансовими донорами та найбільшими сільськогосподарськими виробниками. По-друге, значна питома вага витрат на продовольчі талони в США в липні 2013 р. вперше призвела до прийняття чергового сільськогосподарського закону в неповному обсязі із-за суперечок щодо програм соціальної продовольчої допомоги.

Середньострокові рамочні закони із регулювання галузі приймаються і в Україні. Останнім часом і вітчизняний законотворчий процес зіткнувся із проблемами визначення шляхів

регулювання в аграрній сфері: Президент був вимушений виступити чергові зміни у законодавстві, що регулювали процес інтервенцій, оскільки звичний їх механізм дає широкий простір для корупційних дій.

ВИСНОВКИ

Отже, можна констатувати, що незавершеність процесів глобалізації, як і їх економічна сутність, суперечності між групами країн, зокрема різними за рівнем соціально-економічного розвитку, непевність перспектив світового економічного зростання та невідповідність між системою світового поділу праці та розподілом центрів прийняття політичних рішень спричинилися до кризи раніше існуючих підходів до розбудови системи державної підтримки цін і доходів у аграрному секторі. За переконанням авторів, така підтримка економічно доцільна лише для вирівнювання економічних умов під час перевиробництва та для страхування від стихійних лих, і лише як доповнення до комерційного страхування. Але за дії сучасної системи обмежень, а саме асиметричного застосування субсидювання розвиненими країнами, інфраструктурних обмежень, неможливості тієї чи іншої країни задіяти всі виробничі можливості лише для вузької спеціалізації в межах існуючої системи міжнародного поділу праці використання державної підтримки сектора є необхідним заходом для компенсації негативного впливу цих обмежень. Комплекс необхідних заходів є предметом дискусії.

Література:

1. Мельник А.Ю. Теоретичні аспекти сутності і напрямки вирішення диспаритету цін в сільському господарстві / А.Ю. Мельник // Держава та регіони, серія: Економіка та підприємництво. — 2003. — № 2. — С. 17—19.
2. Сєдих А.А. Багатофакторна продуктивність як ключовий чинник формування прибутку сільськогосподарських підприємств / А.А. Сєдих // Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи". — Дніпропетровськ, 29 лютого 2012 р. — С. 66—68.
3. Сєдих А.А. Концептуальні підходи до розбудови системи державного регулювання в агросфері / А.А. Сєдих // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2006. — № 3. — С. 289—291.
4. Сєдих А.А. Проблеми визначення диспаритету цін / А.А. Сєдих // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Вип. 216, Т.3. — Дніпропетровськ, 2006. — С. 635—641.

5. Сєдих А.А. Тенденції розвитку державного регулювання сільського господарства в економічно високорозвинених країнах / А.А. Сєдих // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2006. — № 2. — С. 245—248.

6. Сєдих А.А. Проблемы паритетности обмена в аграрно-промышленном комплексе. Материалы Международного молодежного научного форума "Ломоносов-2010". [Электронный ресурс] — М.: МАКС Пресс, 2010. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.

7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 19—37.

8. Череп А.В. Зниження витрат виробництва в результаті підвищення надійності і довговічності основних засобів на підприємстві / А.В. Череп, А.Е. Лєпхєхін // Вісник ЖДТУ. — 2012. — 1 (ч.1) (59). — С. 216—218.

9. Шпичак О. М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О. М. Шпичак // Економіка АПК. — 2011. — № 2. — С. 150—155 // [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.lib.if.ua/publish2011/1301485640.html

10. Brassley P. Agricultural Economics and the CAP. — London, Blackwell Science, 1997. — 172 p.

11. Mishra A. K., H. S. El-Osta, M.J. Morehart, J.D. Johnson, J.W. Hopkins. Income, wealth and the economic well-being of farm households // Agricultural Economic Report. — 2002. — (AER812) — P.77. // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/publications/AER812/>

12. Morehart M., Kuhn B., Offutt S. A Fair Income for Farmers? / Agricultural Outlook, AGO-271, May 2000/ — Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture. — Washington, 2000.

13. Schertz L., Harrington D.H. Inflation and Agriculture. / Agricultural — food policy review AFPR — U.S. Dept. of Agriculture, economics and Statistics Service. — Apr 1981. — N. 4. — P. 60—67.

References:

1. Mel'nyk, L.Yu. (2003), "Theoretical aspects of essence and directions solution disparity of prices in agriculture", Derzhava ta rehiony, seriia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 2, pp. 17—19.

2. Siedykh, A.A. (2012), "Multifactor productivity as a key factor in the formation of profit agricultural companies", Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii

"Ahrarna nauka XXI stolittia: realii ta perspektyvy" [Materials of II International scientific and practical Internet-conference "Agricultural Science XXI Century: Realities and Prospects"], Dnipropetrovsk, Ukraine, 29 February 2012, pp. 66—68.

3. Siedykh, A.A. (2006), "Conceptual approaches for development of a system of state regulation in the agricultural domain", Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 3, pp. 289—291.

4. Siedykh, A.A. (2006), "The problems of determining the disparity in prices", Ekonomika: problemy teorii ta praktyky, vol. 216, pp. 635—641.

5. Siedykh, A.A. (2006), "Trends in the development state regulation of agriculture in the economically highly developed countries", Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 2, pp. 245—248.

6. Siedykh, A.A. (2010), "Problems parity exchange in the agro-industrial complex", Materialy Mezhdunarodnogo molodezhnogo nauchnogo foruma "Lomonosov-2010" [Proceedings of the International Youth Science Forum "Lomonosov-2010"] MAKS Press, Moscow, Russia.

7. Sabluk, P.T. (2008), "Problems of ensuring profitability of agricultural production in Ukraine in the post-industrial period", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 19—37.

8. Cherep, A.V. (2012), "Decrease production costs as a result improving the reliability and durability basic means in the company", Visnyk ZhDTU, vol. 1, no. 59, pp. 216—218.

9. Shpychak, O.M. (2011), "Economic mechanisms of state regulation agricultural markets and their problems", Ekonomika APK, vol. 2, available at: www.lib.if.ua/publish2011/1301485640.html (Accessed 10 September 2013).

10. Brassley, P. (1997), "Agricultural Economics and the CAP", Blackwell Science, London, UC.

11. Mishra, A.K., El-Osta, H.S., Morehart, M.J., Johnson, J.D. and Hopkins, J.W. (2002) "Income, wealth and the economic well-being of farm households", Agricultural Economic Report [Online], available at: <http://www.ers.usda.gov/publications/AER812/> (Accessed 10 September 2013).

12. Morehart, M., Kuhn, B. and Offutt, S. (2000) "A Fair Income for Farmers?", Agricultural Outlook, U.S. Department of Agriculture, Washington, USA.

13. Schertz, L. and Harrington, D.H. "Inflation and Agriculture", Agricultural — food policy review AFPR, vol.4., pp. 60—67.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.